

Dappere visioenen

De jurering van macroplannen voor Nederland

Architecten hebben het liefst één duidelijke opdrachtgever. In de overtuiging dat in een een-op-eenrelatie – in een vaak persoonsgebonden, interactief proces van geven en nemen – uiteindelijk het beste resultaat wordt behaald. Opdrachtgeverschap in de figuur van een stuurgroep, commissie, bestuur, team, afspiegelingscollege, comité, of hoe deze samengestelde gezelschappen ook mogen heten, is hun meestal een gruwel. De Amerikaanse architect Robert Venturi zei onlangs bij zijn bezoek aan Nederland: 'Een kameel is een paard dat is ontworpen door een commissie.'¹

Nederlandse landschapsarchitecten, planologen en stedenbouwkundigen zullen zich misschien in hun hart wel in de uitspraak van Venturi kunnen vinden. Maar weten tegelijkertijd dat bij omvangrijke projecten in Nederland, vooral die in het landelijk gebied, de situatie geheel anders is dan die welke de beroemde Amerikaanse winnaar van de Pritzker Prize bij voorkeur aantreft. Bij de realisatie van omvangrijke, regionale projecten wordt er in Nederland vooral overlegd. Tussen alle partijen. En dat kunnen er in het Huis van Thorbecke veel zijn: de betrokken gemeenten, de provincie, waterschappen, marktpartijen, koepelorganisaties, gebruikers en veelal ook ministeries (vooral LNV, VROM, V&W), rijksdiensten (Dienst Landelijk Gebied, Rijkswaterstaat) en semi-overheidsinstellingen, zoals Staatsbosbeheer. De termen 'polderen' of 'polderoverleg' is ook niet toevallig uit het landschaps- en waterbeheer afkomstig. In het boek *Polders! Gedicht Nederland* wordt hieraan de volgende passage gewijd: 'De Nederlandse samenleving, de cultuur en het staatsbestel hebben sinds eeuwen een opvallend genivelleerd en gecompartmenteerd karakter, net als het polderland. Geen wonder dat er gesproken wordt over een 'poldermodel', een treffend begrip dat het niet verdient om in een kwade reuk te staan. Het poldermodel is wel eens als volgt samengevat: de dijken en vaarten doen we samen, waarna iedereen (individueel of groepsgewijs) binnen de perken van zijn eigen erf z'n eigen gang kan gaan. We delen een raamwerk van regels en afspraken, en daarbinnen ontstaat een bonte verscheidenheid van polderleven en poldercultuur.'²

Na rampen (Deltawerken, versterking rivierdijken, bombardement Rotterdamse binnenstad) of bij zaken van nationaal, economisch belang (Schiphol, HSL, Betuwelijn) kunnen bij uitzondering grote werken relatief snel in ontwikkeling worden genomen. Maar het merendeel van de regionale en landelijke projecten kennen een voetje-voor-voetje-dynamiek. Zoals de megaoperatie (15 procent van het Nederlandse grondoppervlak!) in het zuidoosten van ons land die bekendstaat als 'de reconstructie van de zandgebieden': de ingrijpende gevolgen van het sluiten van op zijn minst 6000 bedrijven in de intensieve varkenshouderij na de uitbraak van

varkenspest aan het eind van de vorige eeuw. Onder leiding van reconstructiecommissies worden omvangrijke gebieden zorgvuldig heringericht nadat een afweging is gemaakt tussen een veelheid aan maatschappelijke factoren als landbouw, milieu, natuur, landschap, water, economie, wonen en recreatie. Het zijn macroplannen met afwegingen op microschaal, die nog eens extra worden gecompliceerd door ingewikkelde eigendomssituaties.

Ingezonden plannen

De meeste inzendingen van de prijsronde 2005 bevestigden het beeld van het opdrachtgeverschap dat in feite door een conglomeraat van partijen wordt ingevuld. Eén opdrachtgever, het Overlegorgaan Nationaal Beek- en Esdorpenlandschap in Drenthe, spande de kroon met de participatie van maar liefst negentien betrokken organisaties en onderdelen van de verschillende overheden. Grote binnengemeentelijke projecten wijken duidelijk af van deze 'polderstructuur' door hun relatieve bestuurlijke eenvoud. Wat overigens niets zegt over de financiële en bouwtechnische omvang van een project. Integendeel zelfs. De ingezonden stedelijke projecten (Amsterdam, Den Haag, Amersfoort, Apeldoorn) zijn qua aangewend budget juist verreweg het grootst. Bovendien is er hier sprake van een andere complexiteit veroorzaakt door de afhankelijkheid en noodzakelijke medewerking van krachtige marktpartijen.

Na sluiting van de inzendtermijn bleken de ingezonden zeventien projecten³ evenwichtig over het land te zijn verdeeld. Alleen de provincies Limburg, Zeeland en Flevoland ontbraken. Opvallend was de afwezigheid bij de inzendingen van de eerdergenoemde reconstructieplannen voor de zandgebieden en verder waren écht majeure waterprojecten (rivierdijken, retentiegebieden, rivieraanpassingen (bypasses)) op één project na – de Stedendriehoek – nauwelijks aanwezig. Een jurylid verwoordde dit als volgt: 'helaas zit er geen nieuw Plan Ooievaar⁴ bij'. Het was extra jammer, omdat juist dit jaar het thema 'water' het onderwerp was van de Internationale Architectuuriënnale in Rotterdam ('De Zondvloed'). Bij enkele inzendingen was wel op een meer bescheiden wijze (waterbeheer, water als esthetisch en recreatief element) het wateraspect bij de planvorming betrokken. Bij drie inzendingen vormde een grote infrastructurele voorziening (het W4-project in de regio Leiden naast de A4, de Zuidas in Amsterdam rond de A10 en de parallelle trein/metroverbindingen, en de ov-voorziening de Zuidtangent in Noord-Holland) letterlijk en figuurlijk het hart van het project. Dat grote zelfstandige infrastructurele projecten tussen de inzendingen ontbraken viel te verwachten, omdat de rijksprijs De Gouden Piramide bedoeld is voor het stimuleren van het inspirerend opdrachtgeverschap bij gemeenten, provincies, waterschappen en marktpartijen. Het Rijk, dus ook Rijkswaterstaat, is als primaire opdrachtgevende partij van deelname uitgesloten. Wat overigens niet wil zeggen dat ministeries of rijksdiensten niet op enigerlei wijze bij projecten betrokken waren. Dat is nu eenmaal de niet te vermijden consequentie van de schaal van de opgaven tijdens deze prijsronde. Het thema dit jaar was: projecten op de ontwerpschaal van het macroniveau.⁵ Door de lange looptijd van dergelijke projecten was er een ruime marge genomen voor de realisatie van een project: het plan moest echter niet langer dan twintig jaar geleden zijn vastgesteld. Het merendeel van de inzendingen was van vrij recente

datum, met als gevolg dat veel plannen nog slechts zeer gedeeltelijk waren gerealiseerd. Dat was bij de opzet van de ronde overigens al voorzien. Er was dan ook vooraf als criterium gesteld dat de juryleden zelf konden beslissen of het plan, de gedeeltelijke realisatie en het meegezonden documentatiemateriaal voldoende inzicht boden in het te verwachten eindresultaat om een evenwichtig juryoordeel mogelijk te maken.

Met het oog op het macroaspect van deze prijsronde was – behalve het plaatsen van de gebruikelijke oproepen, het organiseren van *direct-mail* naar opdrachtgevers en specifieke ontwerp bureaus – ervoor gekozen actief potentiële deelnemers aan De Gouden Piramide te benaderen.⁶

Jury

De jury was op voordracht van rijksbouwmeester Mels Crouwel, die *qualitate qua* ook het voorzitterschap van de jury bekleedde, samengesteld volgens de ‘kringen’ die de officiële Regeling Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap De Gouden Piramide voorschrijft.⁷ Deze ‘kringen’ zorgen ervoor dat er voldoende diversiteit in kennis en vaardigheden aanwezig is bij de beoordeling van de inzendingen.

De samenstelling van de jury was als volgt:

- Voorzitter: Mels Crouwel, rijksbouwmeester
- Professioneel opdrachtgeverschap: Thijs Kramer, gedeputeerde provincie Zeeland
- Vaktechnisch opdrachtgeverschap: Ellen Peper, partner Twynstra Gudde
- Ervaren ontwerper: Floris Alkemade, architect en partner Office for Metropolitan Architecture (OMA)
- Jonge, talentvolle ontwerper: Edzo Bindels, West 8 urban design & landscape architecture
- Lokaal bestuur: Marja van der Tas, wethouder Ruimtelijke Ontwikkeling Apeldoorn
- Vakkritiek: Christoph Grafe, docent TU Delft en redacteur *OASE*
- Algemene journalistiek/commentator: Herman Moscoviter, journalist
- Secretaris: Ton Idsinga, projectleider De Gouden Piramide

De juryleden werden benoemd door de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.⁸ De voorzitter en secretaris hadden geen stemrecht.

Eerste verkenning

Zoals gebruikelijk werden alle inzendingen allereerst door een ingestelde Technische Commissie geïnventariseerd en getoetst aan de Regeling en inschrijvingscriteria.⁹ Dit leidde tot een overzicht aan kerngegevens per plan die de juryleden geruime tijd voor de eerste jurybijeenkomst – tezamen met de inzendingen – kregen toegestuurd. Zodat iedereen op eigen wijze en tempo hiervan kennis kon nemen.

De eerste jurybijeenkomst vond plaats op 18 mei 2005. Reglementair kwamen eerst drie verplichtingen aan de orde: het aanwijzen van een vice-voorzitter,¹⁰ het melden van eventuele betrokkenheid van juryleden bij ingezonden projecten¹¹ en het

bepalen welke inzendingen eventueel niet zouden voldoen aan de inschrijvingscriteria. Bij het laatstgenoemde punt spitste de discussie zich vooral toe op de schaalgrootte, de betrokkenheid van het Rijk en de mate van uitvoering van enkele ingediende projecten. De algemene attitude was: bij twijfel gaat een plan door. Het eindresultaat was dat slechts één inzending afviel op grond van de te geringe schaalgrootte van de projecten.¹²

Na deze procedurele verplichtingen werd een begin gemaakt met de inhoudelijke jurywerkzaamheden via een algemeen rondje. Met als centrale vragen: wat zijn de eerste indrukken van de inzendingen als totaalpakket? Vormen ze een goede afspiegeling van de macro-opgaven in Nederland?

Vanzelfsprekend werd het jammer gevonden dat enkele grote, gezichtsbepalende projecten in Nederland ontbraken. Maar dat is nu eenmaal de consequentie van het feit dat iedereen vrij is te besluiten wel of niet in te zenden. En hoewel sommige specifieke macroplannen ontbraken, zoals eerder gememoreerd, werd de 'collectie als geheel' verrassend uiteenlopend genoemd. Dat de onderlinge vergelijking hierdoor lastig zou worden, werd ervaren als een complicerende bijkomstigheid, maar ook als juist spannend. Wat ook duidelijk was, is dat binnen de *range* van macroplannen nog een aanzienlijk schaalverschil mogelijk is en dat de 'drijvende problematieken' enorm kunnen verschillen. Vrij algemeen was de indruk dat de inzendingen, ondanks de kanttekeningen, een voldoende interessante basis vormden voor deze prijsronde, waarin het inspirerend opdrachtgeverschap van macroplannen in Nederland centraal stond.

Handvatten

Maar volgens welke criteria moesten de veertien projecten met elkaar vergeleken worden? Wat zijn 'onze handvatten', zoals een jurylid het formuleerde. De hoofdpunten waarop de oordelen moesten worden gefundeerd waren duidelijk.

De Regeling schreef dit voor:

- de kwaliteit van het projectresultaat, waarbij de culturele waarde, de toekomstwaarde en de gebruikswaarde onderscheiden werden;
- het inspirerend opdrachtgeverschap van de plannen, gekenschetst door de trefwoorden creativiteit, deskundigheid en bezieling.

Vooraf wat het laatste punt betreft zou een weloverwogen oordeel bij sommige projecten lastig worden, omdat de inzenders vooral hun energie hadden gestoken in het tonen en beschrijven van de projecten zelf, en niet zozeer in het proces dat voorafging aan de uitvoering.

Tijdens de algemene gedachtevorming werden al discussiërend criteria geformuleerd die als een geconcretiseerde invulling kunnen worden beschouwd van de hoofdpunten uit de Regeling. De eerdergenoemde handvatten. Dat werden er uiteindelijk zeven:

- de maatschappelijke relevantie
- de gebruikswaarde
- de aard van de opdracht
- het proces, het volhouden vooral

- de voorbeeldwerking/prikkel voor andere projecten
- de kracht van het concept, het innovatieve aspect
- het bijzondere opdrachtgeverschap

In een gezamenlijke bespreking werden de veertien projecten getoetst aan de hand van bovenstaande criteria. Dit leidde uiteindelijk tot een score-matrix, die uitdrukkelijk alleen als een interne geheugensteun diende en niet tot doel had om op een quasi-rekenkundige wijze de genomineerden aan te wijzen. Er werd besloten de plannen te beoordelen als op zichzelf staande inzendingen en ze niet te rubriceren naar hun aard (landschapsplannen, stedelijke plannen, waterschapsplannen, etc.). Deze principiële keuze gold ook de samenstelling van de – door de Regeling voorgeschreven – drie à vijf te nomineren inzendingen. Uitgangspunt was ‘that the best may win’, en niet dat de laatst overgebleven plannen een soort afspiegeling zouden vormen van de ‘typen’ ingezonden plannen. De voorzitter constateerde voor aanvang van de *round-up* nog dat hem gebleken was dat jury’s een natuurlijke neiging aan de dag leggen om hun voorkeur uit te laten gaan naar complexe projecten, terwijl bij nadere beschouwing ogenschijnlijk eenvoudige plannen ook bijzondere kwaliteiten kunnen hebben. Zijn waarschuwend woord werd ter harte genomen.

Trends

Het (uiteindelijke) oordeel van de jury per project is elders in dit boek te vinden: bij de projectbeschrijving en -documentatie. Maar wat waren de meest opvallende bemerkingen bij het doorlopen van alle inzendingen? Tijdens het analyseren van de plannen in algemene zin? De belangrijkste punten.

Een aangename verrassing waren de bijdragen van enkele waterschappen (Hunze en Aa’s, Brabantse Delta, Stichtse Rijnlanden) aan projecten. Na veel fusies hebben waterschappen in Nederland een stevige omvang gekregen, en kennelijk heeft dit doorlopen proces een positieve invloed gehad op de ambities van deze overheidsorganen. In twee gevallen (de gebiedsontwikkeling Trippelenberg bij Breda en het opstellen van een waterstructuurvisie voor het hele beheersgebied van het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden) trad men zelfs op als initiatiefnemer en trekker van een plan. Het is een ontwikkeling die laat zien dat waterschappen meer en meer hun verantwoordelijkheid nemen voor het landschap en zich niet louter op het waterbeheer en de veiligheidsaspecten richten. Zo nam het Waterschap Brabantse Delta het initiatief voor een op natuurontwikkeling gebaseerd landschapsplan dat ervoor zorgt dat het buitengebied van Breda een belangrijke recreatieve functie kan vervullen. Een opmerkelijke bijdrage van een waterschap in een toch hoofdzakelijk stedelijke omgeving. En heeft het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden het aangedurfd om een weloverwogen en goed uitgewerkte ruimtelijke visie op te stellen voor een groot deel van de provincie Utrecht met een betrokkenheid van maar liefst 24 gemeenten.

Een tweede punt dat de jury opviel, was het streven naar een hoge mate van integraliteit bij enkele ingezonden projecten (Kanaalzone Apeldoorn, W4-project bij Leiden, de stedendriehoek Apeldoorn–Deventer–Zutphen, de Zuidas en woonwijk IJburg in Amsterdam, en de ontwikkeling van de Drachtstervaart). Was vroeger de

woningbouw de primaire trekker in de ruimtelijke ordening en stedenbouw, nu worden er grote gebieden in Nederland ontwikkeld waar de aandacht van meet af aan evenwichtig uitgaat naar alle functies in de juiste fasering. Zo is de vroegtijdige aanleg van een sneltramverbinding in IJburg uniek bij de ontsluiting van een nieuwe woonwijk en is bij alle genoemde projecten al direct voorzien in de aanleg van recreatiegebieden. Vooral bij de Zuidas en het W4-project is er veel energie in gestoken om nu en in de toekomst soelaas te bieden aan de overlast van het verkeer. Dit laatste aspect is bij de toelichtingen op de plannen ook kenmerkend. De maatschappelijke behoefte aan mobiliteit wordt als een gegeven beschouwd, en niet langer als een kwaad dat bestreden dient te worden.

Als derde en laatste punt moet de actievare rol bij ruimtelijke planning door – in ieder geval sommige – provincies worden genoemd. Vooral bij het W4-project in Zuid-Holland, de Landstad Deventer in Overijssel en De Blauwe Stad in Groningen is er sprake van een dominante rol van de betrokken provincies. Na het vaststellen van de Nota Ruimte ('decentraal wat kan, centraal wat moet') zal het voor de rijksoverheid een geruststellende gedachte zijn dat enkele provincies reeds het voortouw nemen bij het ontwikkelen van betekenisvolle regionale projecten. Alhoewel altijd moet worden afgewacht of dit een structurele (institutionele) ontwikkeling is of dat de genoemde voorbeelden afhankelijk zijn van de – min of meer toevallige – aanwezigheid van enkele initiatiefrijke en betrokken provinciale bestuurders.

Tweede ronde

Na de analyse en bespreking van alle toegelaten inzendingen, en toetsing van de projecten aan de hiervoor genoemde zeven criteria, volgde op de tweede jurydag de onderlinge kwalitatieve vergelijking van de inzendingen.¹³ Met als doel aan het eind van de bijeenkomst zo mogelijk de voorgeschreven drie tot vijf inzendingen te nomineren voor De Gouden Piramide 2005.

Daaraan voorafgaand ontstond een discussie over de kwaliteit van op het eerste gezicht bescheiden plannen met een subtiele, terughoudende aanpak. Dit soort projecten is onvergelijkbaar met spectaculaire, 'luidruchtige' projecten als IJburg (de nieuw aangelegde 'atollenwoonwijk' in het IJsselmeer) en De Blauwe Stad (met een nieuw gegraven meer van 8 km², vergelijkbaar met het Sneekermeer).

Voornaamste aanleiding tot de discussie was de inzending van het Overlegorgaan Nationaal Beek- en Esdorpenlandschap met het project landschapsvisie Drentsche Aa, 'Een Klaterende Uitdaging'. Het plan betreft het hele stroomdalgebied van de Drentsche Aa ter grootte van maar liefst 30.000 ha. De rivier de Aa is een van de gaafste rivieren van Nederland. Het project biedt een mooi voorbeeld van zorgvuldig landschapsbeheer in een 'lagedrukgebied', is in overwegende mate conserverend, met historisch verantwoorde hersteloperaties, met incidenteel transformerende elementen. Maar, zo werd er geopperd, is het tóch niet allemaal te museaal, is het niet vooral een vrijetijdslandschap geworden? En wat is er te zeggen over het (langdurige) opdrachtgeverschap? Bestaat dit niet simpelweg uit een stapeling van kleine ingrepen door de afzonderlijke participanten bij het project? Naast het uitspreken van waardering voor het project werd met andere woorden ook de vraag gesteld: welke prestatie levert de opdrachtgever hier nu precies?

Bestaat die vooral uit het bewaren van de rust en de *Ausdauer* bij het langlopende project, of is het niet meer – maar ook niet minder – een optelsom van aanpassingen en reparaties. En wie is uiteindelijk verantwoordelijk voor de kwaliteit van de (onderdelen van de) uitvoering? Het Overlegorgaan, of toch grotendeels Staatsbosbeheer? Deze impressie van de discussie geeft aan dat beurtelings de kwaliteit van het projectresultaat en de inbreng van het inspirerend opdrachtgeverschap aan bod kwam. De optelsom van deze twee hoofdpunten zou uiteindelijk doorslaggevend moeten zijn voor het eindoordeel over het project. Voor de *fine-tuning* werden de zeven (meer fijnmazige) criteria gebruikt.

Dergelijke discussies werden over meerdere plannen gevoerd. Ze gaven diepte aan de opgave van de jury om de inzendingen nu onderling te wegen. Want dat moment was nu onontkoombaar aangebroken. De juryleden moesten de afvalrace laten beginnen. Eerst werd er gekeken welke inzendingen niemand een reële kans op nominatie toekende. Dat bleken – om verschillende redenen – de wijk Kattenbroek (gemeente Amersfoort), en de eerdergenoemde projecten Trippelenberg van het waterschap Brabantse Delta en de Landstad Deventer van de provincie Overijssel te zijn. Bij het project van De Stichtse Rijnlanden was het overwegende gevoel dat het weliswaar een lovenswaardig en moedig initiatief was, maar uiteindelijk toch niet meer dan een visie, die te weinig houvast bood voor een eventuele toekomstige toepassing/verwezenlijking. Want dat is in de opzet van De Gouden Piramide een vereiste: het plan moet zijn vastgesteld en de realisatie van een ontwerp/plan moet op zijn minst een aanvang hebben genomen. Een reëel punt, want er is in Nederland sprake van een overproductie aan vrijblijvende visies, waarvan het grootste deel het uiteindelijk niet verder zal brengen dan een uitzichtloos bestaan in zelden gebruikte regalen van vakbibliotheken.

Welke van de overgebleven tien plannen werden door de individuele juryleden als de beste beoordeeld? Dit werd bepaald door een anonieme stemming, waarbij elk jurylid maximaal drie stemmen mocht uitbrengen.¹⁴ Het resultaat:

- de gemeente Amsterdam/projectbureau Zuidas met het project Zuidas: 6 stemmen
- het Regionaal Orgaan Amsterdam (ROA), de gemeente Haarlem en de provincie Noord-Holland met de ov-voorziening de Zuidtangent: 4 stemmen
- de provincie Zuid-Holland en de gemeenten Leiden, Zoeterwoude en Leidschendam met het W4-project in de regio Leiden: 4 stemmen
- de provincie Groningen, de gemeenten Reiderland, Scheemda en Winschoten, en Ballast Nedam-Bouw, BAM Vastgoed en Geveke Bouw met De Blauwe Stad in Groningen: 3 stemmen
- de gemeente Amsterdam/projectbureau IJburg met de woonwijk IJburg: 3 stemmen.

Bij het beschouwen van het stemresultaat was de jury een beetje verbouwereerd door de afgemeten score. Geen spreiding van stemmen over de meeste inzendingen, maar een uitgesproken voorkeur voor precies vijf inzendingen, het maximaal aantal genomineerden waarvoor gekozen werd. Er werd nog uit-

gebreed stilgestaan bij de vraag of iemand nog een *comeback* van een van de potentiële afvallers wilde ondersteunen, maar dat bleek niet het geval. De uitslag liet aan duidelijkheid niets te wensen over: de vijf genomineerden waren vastgesteld. De jury kon zich gaan opmaken om de betreffende projecten te bezoeken en daarbij te spreken met de betrokkenen.

Excursie

De meeste juryleden hadden al eerder kennisgemaakt met sommige genomineerde projecten of kenden ze uit de (vak)literatuur. Maar het is toch geheel anders om gezamenlijk een project te bezoeken na er eerder intensief over te hebben gediscussieerd. Een plan komt echt tot 'leven' en hiaten in de kennis kunnen door een gerichte vraagstelling worden opgevuld. Opdrachtgevers zijn geen provincies, gemeenten of marktpartijen meer, maar mensen van vlees en bloed die een dapper visioen hebben over de toekomst van een 'stukje Nederland'. De inzet van sommige mensen, soms over een periode van tien jaar of langer, was vaak bewonderenswaardig. Hier waren geen mensen aan het woord voor wie het 'nu eenmaal' hun werk was, maar vaak gepassioneerde trekkers aan een project waarin zonder terughoudendheid werd en wordt geloofd.

De ontvangsten tijdens de tweedaagse rondgang¹⁵ door Nederland verliepen volgens een vast patroon: eerst een nadere uitleg over het initiatief tot (en het verloop van) een gebiedsontwikkeling, vervolgens een gezamenlijk bezoek aan de locatie en een bezichtiging van de (eerste) resultaten. In een geanimeerde sfeer werden er over en weer vragen en antwoorden gewisseld en kwamen de kernpunten van het hele totstandkomingsproces aan bod. De toelichtingen door projectleiders en bestuurders gaven niet alleen aanleiding tot aanvullende vragen door de jury, ze voedden ook het onderlinge debat dat tijdens het bezoek aan het project, maar vooral daarna in de bus werd gevoerd. Aanvankelijke meningen werden gesterkt of juist bijgesteld. De bezoeken werden door alle betrokkenen als noodzakelijk en zeer verhelderend ervaren.

Eindoordeel

Na het bezoek aan het laatste project (De Blauwe Stad bij Winschoten) was het moment aangebroken om de balans op te maken. De vijf projecten passeerden allereerst in de volgorde van het bezoek de revue. Maar niet nadat was vastgesteld dat het totale palet van de vijf genomineerde macroprojecten zeer uiteenlopend, interessant en veelkleurig was.

Het W4-project langs de A4 in de regio Leiden was een prachtig voorbeeld van waartoe een goede, vruchtbare samenwerking van alle bestuurslagen (gemeenten, provincie, rijk) kan leiden. In een typisch randstedelijk 'hogedrukgebied' moesten de functies wonen, verkeer, recreatie en werk in elkaar worden gepast, aan de rand van het Groene Hart, bijna óp de noordelijke toe- en uitgang van de veelbesproken HSL-tunnel.

De oost-west georiënteerde ov-voorziening de Zuidtangent is een cruciale aanvulling op de meestal radiale gemeentelijke verkeersstelsels en de bestaande

bus- en treinverbindingen in het gebied. Volgens de planning zal er op den duur een zeer effectieve openbaarvervoersverbinding zijn gelegd tussen IJmuiden, Haarlem, Hoofddorp, Schiphol, de Bijlmermeer en de nieuwe wijk IJburg in Amsterdam. Een ingewikkeld traject met vrije banen, tunnels en 'bakken' die het vervoer in het overvolle gebied moet 'dotteren'.

De Zuidas is in Nederland de *place to be* voor de *haute finance* en de top van het Nederlandse zakenleven. De unieke locatie is niet alleen voor Amsterdam van belang, maar in werkelijkheid voor heel Nederland. Het wekt associaties op met het bekende La Défense of – nog meer – La Rive Gauche in Parijs. Mogelijk een nieuw centrum van de eenentwintigste eeuw.

De woonwijk IJburg is in Vinex-land een absoluut buitenbeentje. Er verschijnt een eilandenrijk ten oosten van Amsterdam in het IJsselmeer waar op een stedelijke manier kan worden gewoond. De nieuw gecreëerde gronden zullen op den duur ruimte bieden aan totaal 18.000 woningen en 300.000 m² bedrijfsruimte.

Aanzienlijke 'natuurcompensatieprojecten' zullen de gevolgen voor de natuur (aanwezigheid Ecologische Hoofdstructuur) moeten herstellen.

Alhoewel in feite natuurlijk niet echt stedelijk, is De Blauwe Stad ten noorden van Winschoten de nieuwste *New Town* in Nederland. Om de neerwaartse spiraal in het voordien mooie, maar sociaal-economisch uitzichtloze gebied in Oost-Groningen te doorbreken, wordt er een riant, landelijke woonmilieu geschapen rond een fors aangelegd meer van 8 km². Een moedige 'grote greep' van de provincie en de betrokken gemeenten om de regio een nieuwe toekomst te bieden.

Alle pro's en contra's van de vijf projecten werden nog eens op een rijtje gezet. Er tekende zich niettemin een kopgroep af gevormd door de Zuidas, IJburg en De Blauwe Stad. Op basis van het uiteindelijke (te verwachten) resultaat en de geleverde prestatie door de opdrachtgever(s). De belangrijkste argumenten voor het afvallen: de uitvoering van het W4-project en de stedenbouwkundige impact van het traject van de Zuidtangent werden als iets minder geslaagd beschouwd. Na een nieuw rondje bleken de woonwijk IJburg en De Blauwe Stad zich te mogen verheugen in de meeste waardering. De gelukkige aanwezigheid van de interesse van banken en andere exponenten van de top van het Nederlandse bedrijfsleven voor de locatie aan de Amsterdamse Zuidas, en de bereidheid ook in de opzet te participeren, maakte de prestatie van het projectbureau nét wat minder dan bij IJburg en De Blauwe Stad, waar meer 'veroverd' moest worden.

Het zou dus gaan tussen IJburg en De Blauwe Stad. Opmerkelijk, omdat bij het nomineren beide projecten de minste stemmen kregen. Kennelijk hadden het bezoek, de extra geboden informatie en de onderlinge discussies tussen de juryleden de meningsvorming doen kantelen. Het zegt iets over de openheid waarmee de jury de onderscheiden projecten tegemoet is getreden.

Er dreigde een patstelling. In tegenstelling tot de vorige ronde van De Gouden Piramide sprong er geen absolute winnaar uit.¹⁶ Er werd besloten tot een beargumenteerde stemming.

In willekeurige volgorde spraken de individuele juryleden, vaak na de nodige aarzelingen, hun voorkeur uit na een uiteenzetting van de persoonlijke voors en tegens

van beide projecten. Na de betogen van de zeven stemgerechtigde juryleden kon de eindbalans worden opgemaakt: drie stemmen voor IJburg, vier voor De Blauwe Stad. (In het volgende hoofdstuk is het juryoordeel over de afzonderlijke projecten opgenomen.)

De jury bleek zich in de uitslag te kunnen vinden. De stemmenverhouding gaf een juist beeld van de gevormde opinie binnen de jury als geheel. Niemand had de behoefte contrair te gaan ten opzichte van de geconstateerde uitkomst om De Blauwe Stad als beoogd winnaar aan te wijzen.

De jury machtigde dus de voorzitter van de jury de minister van Volkhuysvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer te adviseren de Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap De Gouden Piramide 2005 toe te kennen aan de provincie Groningen, de gemeenten Reiderland, Scheemda en Winschoten, en Ballast Nedam Bouw, BAM Vastgoed en Geveke Bouw/projectorganisatie De Blauwe Stad.

- 1 Bob Witman, 'Ouderwets vooruitstrevend. Het architectuurechtpaar Robert Venturi en Denise Scott Brown', *de Volkskrant*, 24 februari 2005, Kunstbijlage p. 6.
- 2 Adriaan Geuze, Fred Feddes, *Polders! Gedicht Nederland*, Rotterdam 2005, p. 6.
- 3 Zie voor een overzicht van alle ingezonden projecten; p. 142 e.v.
- 4 De ontwikkelingsstrategie (1987) voor nieuwe natuur in de Ooijpolder bij Millingen kwam ook al ter sprake in het interview met Mels Crouwel en Dirk Sijmons.
- 5 Projecten op dit schaalniveau hebben een regionale/landelijke betekenis. Doorgaans zijn deze projecten bovenlokaal van karakter, maar in uitzonderlijke gevallen kan ook aan majeure gemeentelijke plannen een regionale betekenis worden toegekend. Voorbeelden van projecten op macroniveau: streek-, regio- en landschapsplannen, structuurvisies en stadsuitbreidingen van grote schaal, aanzienlijke infrastructurele plannen zoals tunnels en grote bruggen met hun aan- en afvoerwegen, spoorwegen en andere vervoersnetwerken, waterwegen, provinciale plannen en andere grootschalige ruimtelijke inrichtingsprojecten.
- 6 Daarbij werd dankbaar gebruikgemaakt van het databestand van De Nieuwe Kaart van Nederland en de kennis en het netwerk van Architectuur Lokaal. Deze architectuurinstelling is speciaal gericht op het bevorderen van het cultureel opdrachtgeverschap in Nederland.
- 7 Gepubliceerd in de *Staatscourant* van 13 maart 2003.
- 8 Gepubliceerd in de *Staatscourant* van 27 mei 2005.
- 9 De Technische Commissie bestond uit Indira van 't Klooster (Architectuur Lokaal), Rob van der Bijl (stedenbouwkundige) en Ton Idsinga (secretaris jury).
- 10 Met algemene stemmen werd hiervoor Marja van der Tas gekozen.
- 11 De betrokkenheid van enkele juryleden werd besproken en genotuleerd. Wethouder Marja van der Tas van Apeldoorn trok zich terug bij de beoordeling van de inzendingen de Stedendriehoek en Kanaalzone.
- 12 De inzending van het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier. De ingezonden projecten kunnen desgewenst wel meedingen naar een volgende Gouden Piramide, wanneer een lager schaalniveau aan de orde is.
- 13 Op 20 mei 2005.
- 14 Eén jurylid bracht twee stempunten uit, de overigen allemaal drie.
- 15 Op 29 en 30 juni 2005.
- 16 Dat was bij De Gouden Piramide 2005 het Stadsdeel Westerpark in Amsterdam met het Cultuurpark Westergasfabriek.

1

2

- 1 Jury De Gouden Piramide 2005, v.l.n.r. Floris Alkemade, Christoph Grafe, Herman Moscoviter, Edzo Bindels, Thijs Kramer, Marja van der Tas, Mels Crouwel (voorzitter) en Ellen Peper
- 2 V.l.n.r. Marieke van Rooy (mede-samensteller catalogus), Ton Idsinga (secretaris jury)

Provincie Groningen, gemeenten Reiderland, Scheemda en Winschoten, Ballast-Nedam Bouw, BAM Vastgoed en Geveke Bouw/ Projectorganisatie De Blauwe Stad *De Blauwe Stad in Groningen*

Ruimtelijk ontwerp J. de Willigen, J. van der Meer/De Zwarte Hond, Invraplus, DHV *Planvorming en realisatie* 1997–2008

Juryrapport

Een radicale poging om met een gedurfd regionaal plan de neerwaartse spiraal – sociaal en economisch – in Oost-Groningen te doorbreken. Dat is de kern van het project De Blauwe Stad, vond de jury. De omstandigheden in dit deel van Groningen, trefzeker beschreven door Frank Westerman in het boek De Graanrepubliek, waren (of zijn) dramatisch. Door leegstand verpauperde steden en dorpen, massale werkloosheid en gebrek aan maatschappelijk perspectief tekenden de misère in het Oldambt. Wilde hier écht verbetering in komen dan paste in dit geval een ingrijpend, omvangrijk en veelomvattend plan. Eind jaren tachtig nam de provincie Groningen haar verantwoordelijkheid door vanuit het perspectief van het collectief belang opdracht te geven voor een revolutionair water-, natuur- en woningbouwplan van toentertijd ongekende schaal. Later werden de betrokken gemeenten, het waterschap Hunze en Aa's en andere partijen erbij betrokken. Na eindeloze procedurele inspanningen en aanpassingen werd in 1999 uiteindelijk het bureau De Zwarte Hond gevraagd een uitgewerkt plan te maken. De opdrachtgevers, met een inmiddels opgericht projectbureau, legden in die jaren een voorbeeldige vasthoudendheid en overtuigingskracht aan de dag. Een bewonderenswaardige taaigheid, gestoeld op een vast geloof in het gedroomde eindresultaat. Het langdurige proces van het individueel uitkopen van burgers gebeurde met veel zorgvuldigheid en compassie. In 2001 kwam met het sluiten van een publiek-private overeenkomst de concrete uitvoering van het plan in zicht. De grote kracht van het project is zonder meer de schaal: het gegraven meer beslaat 8 km², de oppervlakte van het Sneekermeer. Aan het meer komen riante woningen te liggen op ruime kavels in een landelijke, zeer waterrijke omgeving. Tegelijkertijd wordt door de komst van het meer de situering van de bestaande dorpen Scheemda en Oostwold aantrekkelijker gemaakt. Met 350 ha nieuwe natuur wordt de Ecologische Hoofdstructuur versterkt. De situering en opzet van Het Dorp in het ruimtelijk ontwerp riep bij de jury wel enige vragen op. Maar de slotconclusie van de jury: hier is sprake van wilskrachtig, moedig en vooruitziend (bestuurlijk) opdrachtgeverschap, dat de voorwaarden heeft geschapen voor een 'gepast' – in Nederland onvergelijkbaar – regionaal ontwerp om het woon- en leefmilieu in Oost-Groningen van een krachtige kwalitatieve impuls te voorzien. Een toonbeeld van toekomstgericht, maatschappelijk ontwerpen.